

Ebu Yakub el-Büveytî ve *el-Muhtasar* İsimli Eseri ile İlgili Bilgilerin Tahlili

Dr. Adem ARSLAN*

Özet

Makalemizde, İmam Şâfiî'nin vefatından hemen sonra, yıllarca onun ders halkasını idame ettiren, gerek tedris, gerekse telif faaliyetleriyle, Şâfiî mezhebinin oluşumuna ve geniş alanlara yayılmasına önemli katkılarda bulunan Ebu Yakub Yusuf b. Yahya el-Büveytî (ö. 231 h.) ve günümüze ulaştığı bilinen türünün ilk örneklerinden (belki de ilki olan) *el-Muhtasar*'ını, daha yakından ele alarak tanıttık. Yine makalemizde, kaynaklarda gerek "el-Büveytî", gerekse el-Büveytî'ye ait olduğu ifade edilen eserler hakkında geçen, bazı hatalı bilgilerin düzeltilmesine katkıda bulunmaya çalıştık.

Abstract

In our article we introduced Abu Yakub Yusuf b. Yahya al-Buwayti (d. 231) who continued the lesson chain of Imam Shafiî for years after his death and contributed important things to formation and widen of Shafiî sect to the large areas not only with teaching but also with publishing activities and his work Al-Mukhtasar, known as the first examples of its type reached our age (may be the first one).

Again, in our article we tried to contribute to the correction of some wrong information about al-Buwayti and works which are expressed as belonging to him.

* Şanlıurfa Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni.

A. Ebu Yakub el-Büveytî

İmam Şâfiî'nin "Mezhebimin Sözcüsü" şeklindeki iltifatına mazhar olan, Ebu Yakub Yusuf b. Yahya el-Büveytî el-Kureşî el-Mısırlı (ö. 231h.), Şâfiî Mezhebinin cedid döneminin en önemli isimlerinden biridir. El-Büveytî'nin önemi, İmam Şâfiî'nin yönettiği ders halkasına bizzat İmam Şâfiî tarafından tayin edilmesinden de anlaşılmaktadır. El-Büveytî telif ettiği, *el-Muhtasar* olarak bilinen, *Kitabu Muhtasari'l-Büveytî*¹ isimli eserinde, hocasının sözlerini kısaltarak/özetleyerek ve kendisi ile diğer başka alimlerin görüşlerini de katarak,² yeniden yorumlamaktadır.

Ebu Yakub el-Büveytî, mezheb içerisinde sahip olduğu önemli konuma rağmen, Hukuk bilginlerince yeterli derecede anlayamamıştır. Oysa, İmam Şâfiî'nin vefatından önceki hastalığı döneminde, kendisinden sonra, ders halkasını yönetmeye istekli nice öğrencilerinin olmasına rağmen, İmam Şâfiî sadece onu yeterli görmüş ve "ders halkama el-Büveytî'den daha layık olanı yoktur",³ demiştir. Ayrıca başka bir yerde "el-Büveytî'den daha çok bileni yoktur" ifadesiyle onun ilmi değerini vurgulamıştır.⁴

¹ Bkz. Büveytî, *el-Muhtasar*, Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla Koleksiyonu, No: 1189, giriş (kapak)

² Bkz. Adem Arslan, *Şâfiî Mezhebinin Oluşum Sürecinde el-Büveytî ve el-Muhtasar İsimli Eseri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2014, s. 172-173.

³ Bkz. Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî (748), *Tarihu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhir ve'l-â'lâm*, Daru'l-kitâbi'l-Arâbi, Beyrut 1991, XVII. (Hicri 231-240 yılları arası vefat etmiş şahısları içerir), s. 422-423; Bkz. Zirikî, *el-A'lam*, VIII, 257; es-Sübkî, *Tabakatu's-Şâfiîyyeti'l-Kûbrâ*, (Huseyniye Baskısı), I-II, 275; Fahreddin er-Râzi, *Menakibû'l-İmami's-Şâfiî*, Tahkik: Ahmed Hicazî es-Sakâ, Kahire 1986, I, 68.

⁴ Bkz. Zehebî (748), *Tarihu'l-İslâm*, XVII, 422-423.

Ebu Yakub el-Büveytî, telif ve tedris faaliyetleri ile Şâfiî düşüncesinin geniş alanlara yayılmasına önemli katkılarda bulunmuştur.¹

Ebu Yakub el-Büveytî, Kuran'ın mahlûk olmadığına dair görüşü nedeniyle, Abbasî halifesi Vâsık zamanında, sorgulanmak üzere, Mısır'dan Bağdat'a getirilmiş ve bu nedenle tutuklandığı hapisanede, demir prangalar içerisinde, 231 h./ 846 m. yılında vefat etmiştir.²

B- Büveytî'nin Eserleri

Kaynaklar, Büveytî'nin 'pek çok şey yazmış'³ olduğunu kaydetmekle beraber, isim olarak kendisine ait ancak birkaç eserden söz etmektedir. İbn Nedim, *el-Fihrist* isimli eserinde, Büveytî'ye ait, *Kitabu'l-Muhtasari'l-Kebir*, *Kitabu'l-Muhtasari's-Sağir* ve *Kitabu'l-Ferâiz* isimli eserleri zikretmektedir.⁴

Büveytî'ye ait, yukarıda zikredilen eserler dışında, Katip Çelebi'nin *Keşfu'z-zunûn* isimli eseri ile Bağdadi'nin *Hediyetu'l-ârifin* isimli eserinde, onun *en-Nüzhetü'z-zehiyye* isminde bir nahiv çalışmasından söz edilmektedir. İmam Şâfiî gibi önemli bir isme vekalet edecek bir ismin bir nahiv eseri düzenleme kapasitesinin varlığını göz ardı etmek mümkün değildir, ancak, *Keşfu'z-zunûn*, *Hediyetu'l-ârifin* ve *Mu'cemu'l-muellifin*⁵ gibi, çok eski zamanlara ait olmayan bu eserler dışında, hiçbir biyografik ve bibliyografik Şafii eserinde rastlamadığımız *en-Nüzhetü'z-zehiyye* isimli eserin,

¹ Bkz. Abbadî, *Kitabu Tabakati'l-fukahai's-Şâfiyye*, Leiden 1964, s. 8.

² Hayruddîn ez-Ziriklî, *A'lâm*, Beyrut, Daru'l-ilm lil melâyin, Beyrût 2002, VIII, 257; Bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Tahkik: Salih es-Semm, Muessesetu'r-risâle, Beyrût 1983, 61; Bkz. Ahmet Özel, "Büveytî", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 500; Bkz. Kadir Kan, "Vâsık-Billâh", *DİA*, İstanbul 2012, XXXII, 549.

³ İbn Salah (Takiyuddin Ebu Osman Eş-Şehrezûrî), *Tabakatu'l-fukahâi's-Şâfiyye*, Daru'l-beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1992, II, 681.

⁴ İbnü'n-Nedim, *El-Fihrist*, Tahkik: Rıza Teceddüd, y.y, t.y., s. 266.

⁵ Ömer Rıza Kehhale, *Mu'cemu'l-muellifin*, Muessesetu'r-risâle, Beyrut 1993, IV, 188.

Büveytî'ye aidiyetinde bir karışıklığın oluştuğu görülmektedir.¹ Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn* isimli eserinde, en-Nüzhetü'z-zehiyye isimli eserin, "Şeyh Cemaluddin el-Büveytî (h. 231)" ye ait olduğunu şu şekilde belirtmektedir:²

"en-Nüzhetü'z-zehiyye (Muhteşem Gezinti)-Nahiv hakkındadır, yazan (fıkıhçı) şeyh Cemâlü'd-dîn (Ebû Ya'kub Yûsuf) el-Büveytî'dir, (Şâfiîdir, 231 iki yüz otuz bir yılında ölmüştür)"

Oysa, Büveytî olarak bilinen İmam Şafiî'nin Mısır'daki önde gelen talebesinin tam ismi kaynaklarda, "Ebu Yakub Yusuf b. Yahya el-Büveytî el-Kureşî/el-Mısıri'" olarak geçmekte³ ve Büveytî'den 'Şeyh Cemaluddin' şeklinde söz edilmemektedir. "el-Büveytî" nisbelerinin ortak olması nedeniyle bir karışıklığın yaşanmış olması muhtemeldir.

C. Büveytî'nin *el-Muhtasar*'ının Yazma Nüshaları

El-Büveytî'nin esas eseri, İmam Şafiî'nin görüşlerini içeren en eski tarihli Şafiî Muhtasar eseridir. "kebir" veya "sağır" şeklinde bir sıfat ile mukayyet olmaksızın *Kitabu Muhtasari'l-Büveytî* şeklinde isimlendirilen el-Büveytî'nin *el-Muhtasar*'ının, bilinen dört el yazma nüshası vardır. Bu yazma nüshalardan tarih olarak en eskisi, hicri 625 (miladi 1128)⁴ yılına ait İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla Koleksiyonu, 1189 numaraya kayıtlı el yazması nüshadır.⁵ Topkapı Sarayı Kütüphanesi 1079 numaraya kayıtlı *el-Muhtasar*

¹ Benzer görüş için bkz. Cemaluddin Abdurrahim el-İsnevî (ö. 772 h.), *Tabakatu's-Şâfiîyye*, Tahkik: Abdullah Ebi'l-Cubûr, Daru'l-ulûm, Riyad 1981, I, 21.

² Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esmai'l-kutubi ve'l-funûn*, Vekaletu'l-Mearif, İstanbul 1943, II, 1942-1943; Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, Trc. Rüştü Balcı, İstanbul, IV, 1556 ve ayrıca bkz. İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifin esmaü'l-müellifin ve âsâru'l-musânnifin*, İstanbul 1951, I, 549.

³ el-İsnevî (ö. 772 h.), *Tabakatu's-Şâfiîyye*, I, 20.

⁴ Parantez içindeki tarihler tarih çevirici ile hesaplanmıştır. Bu ve öteki yazma nüshaların tarih çevirme işlemi internet üzerinde n"<http://193.255.138.2/takvim.asp>" adresindeki tarih çevirici ile (Erişim Tarihi: 26.03.2013) gerçekleştirilmiştir.

⁵ Bkz. Büveytî, *el-Muhtasar*, Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla Koleksiyonu, No: 1189, vr. 196a.

nüshasının son sayfasının kenarına yazılan bir notta, Topkapı Sarayı 1079 nüshasının hicri 606 tarihli başka bir *el-Muhtasar*'dan nakledildiği kaydedilmektedir.¹ Bu nota göre istinsahı hicri 625 yılına ait olan Süleymaniye Kütüphanesi nüshasından, tarih olarak daha eski olan hicri 606 yılına ait, elimize ulaşmayan bir *el-Muhtasar* yazmasının olduğu anlaşılmaktadır. Esasen, Süleymaniye nüshasının bazı sayfalarının kenarlarına yazılan notlarda da, *el-Muhtasar*'ın başka nüshalarının varlığına işaret edilmektedir.²

el-Muhtasar'ın diğer el yazması nüshası, en eski tarihli *el-Muhtasar* nüshası olan Süleymaniye el yazma nüshası esas alınarak yazıldığı izlenimi veren³, Daru'l-kutubi'l-Mısriyye'de (Daru'l-kutub ve'l vesâik'il-kavmiyye/Remle Bulâk) 208 numaraya kayıtlı, Kahire'den temin ettiğimiz hicri 1325 yılını (1907 m.) gösteren nüshadır.⁴ *el-Muhtasar*'ın bu nüshası tarih itibariyle en yeni tarihli nüshadır.

Süleymaniye Kütüphanesi el yazma *el-Muhtasar* nüshası ile onun sistematik ve içerik olarak yakını olan Kahire nüshalarından başka, İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nden temin ettiğimiz, iki el yazma *el-Muhtasar* nüshası daha vardır.⁵ *el-Muhtasar*'ın, Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi'nden temin ettiğimiz 1078 ve 1079 sayılı yazma nüshalardan, 1078 numaralı el yazma nüshası, hicri 868

¹ Bkz. Büveytî, *el-Muhtasar*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, No: 1079, vr. 152b.

² Bkz. Büveytî, *el-Muhtasar*, Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla Koleksiyonu, No: 1189, (*Babu's-Sünne fi'l-İ'tikâf*), vr. 48b.

³ Yaptığımız araştırmada *el-Muhtasar*'ın Kahire nüshasının, sistematik ve içerik olarak Süleymaniye Kütüphanesi nüshası ile hemen hemen aynı olduğunu gördük. İki nüsha arasındaki benzerlikler ve farklar için, Büveytî'nin Kahire, Daru'l-kutubi'l-Mısriyye, no: 208, yazma nüshası, giriş (fihrist) bölümü ile Arslan, *Şâfiî Mezhebinin Oluşum Sürecinde el-Büveytî ve el-Muhtasar İsimli Eseri*, s. 132-142'yi karşılaştırmız.

⁴ Bkz. Büveytî, *el-Muhtasar*, (Daru'l-kutub ve'l-vesâik'il-kavmiyye/ Kahire, No: 208, 430.

⁵ Bunlar 1078 ve 1079 numaralara kayıtlı nüshalardır.

(1464 m.) yılında¹; 1079 el yazma nüshası ise hicri 909 (1503 veya 1504 m.)² yılında çoğaltılmıştır. Bu nüshalar da, kendi içinde bazı farklar taşımaktadır.

Büveytî'ye ait *el-Muhtasar'ın* aslının nerede olduğu bilinmemektedir.

el-Muhtasar'ın bilinen ve bizim de ulaştığımız tüm yazma nüshaları "*Babu'l madmada ve'l-istinşâk ve'l-mesh bi'r-Re's ve'l-Himar*" babıyla başlamaktadır. İstanbul Süleymaniye ve Kahire yazma nüshaları "*Babu'l-Mudebber*" ile son bulmaktayken; Topkapı Sarayı 1078 numaraya kayıtlı yazma nüsha "*ihtilafu'l-hadis başlığı (burada her ne kadar başlık İhtilafu'l-hadis olsa da, bu başlığın içeriği "Sıfatu Nehyi'n-Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem" bölümü ile ilgilidir)*" ile Topkapı Sarayı 1079 numaraya kayıtlı yazma nüsha ise "*Sıfatu Nehyi'n-Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem*" bölümü ile son bulmaktadır.³

D. Büveytî ve *el-Muhtasar'ı* İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Şâfiî mezhebinin önde gelen isimlerinden el-Büveytî ve önemli eseri *el-Muhtasar* ile ilgili Türkiye'de yakın tarihte tarafımızca hazırlanmış olan, "*Şâfiî Mezhebinin Oluşum Sürecinde el-Büveytî ve el-Muhtasar İsimli Eseri*" isimli doktora çalışması dışında, müstakil bir Tez veya Kitap çalışması mevcut değildir. Dünya çapında ise, ancak birkaç çalışmadan söz edilebilir, bunlar:

- 1- Ali Muhyiddin el-Karadaği (Dünya Müslüman Alimleri Genel Sekreteri), *Muhtasaru'l-Büveytî* ismiyle, Büveytî'nin *el-Muhtasar'ın* üç el yazması nüshasını ele alarak tahkik ve ta'likte bulunmuştur. Temin ettiğimiz eserin basım yılı, 2015 olarak geçmekte olup,

¹ Tam olarak okunaklı olmasa da istinsah yılı 868'i göstermektedir. Bkz. Büveytî, *el-Muhtasar*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, No: 1078, vr. 107b.

² Bkz. Büveytî, *el-Muhtasar*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi No: 1079, vr. 152b, yazma nüshanın sonunda verilen bu açık tarihin yanında, aynı sayfanın kenarında, eserin menkul tarihinin 606 olduğu kaydedilmektedir. Bkz. Büveytî, *el-Muhtasar*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi No: 1079), vr. 153a.

³ Bkz. Arslan, *Şâfiî Mezhebinin Oluşum Sürecinde el-Büveytî ve el-Muhtasar İsimli Eseri*, s. 176.

Büveytî'nin *el-Muhtasar*'ının ilk tahkik çalışması olması yönüyle önemlidir. Ne var ki eserin tahkikinde yukarıda da sıraladığımız, *el-Muhtasar*'ın bilinenin dört el yazması nüshasından üç tanesine yer veriliyorken, Topkapı Sarayı Kütüphanesi 1079 numaraya kayıtlı el yazma nüshasına yer verilmemektedir.¹ Muhtemelen müellif bu nüshaya ulaşamamıştır.

- 2- Ahmed el-Shamsy'e ait, "The First Shafiî: The Traditionalist Legal Thought Of Abu Ya'qûb al-Buwaytî (D. 241/846)" isimli makale, Büveytî ve *el-Muhtasar*'ı hakkında istifade edilebilecek güzel bir çalışmadır.
- 3- Kahire Üniversitesi Dârü'l-ulûm bölümünde 1997 yılında, Abdulaziz Cemalu'l-Leyl'e ait *el-Buveytî ve eseruhu fi'l-Fıkh* ismiyle, bir master çalışması yapılmıştır.²
- 4- Ezher Üniversitesinde, Ali Ahmed Ali Salim'e ait, *Dirase ve tahkik li Kitabi Muhtasari'l-Büveytî fi Fıhî's-Şâfiî min evveli Bab fi'l-'İdde ve'l haydi ilâ ahir Babu's-Sulh* isminde, 2006 yılında yapılmış master çalışmasında, *el-Muhtasar*'ın Kahire ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi 1078 nüshaları karşılaştırılarak, başlıkta geçen konuların arasında yer alan bölümlerin tahkiki yapılmıştır.
- 5- Ezher Üniversitesinde, Abdunnasır Abdulmuttalib Ahmed Şehavi'ye ait, *Dirasât ve tahkik li Kitabi Muhtasari'l Büveytî fi fıkhî's-Şâfiî min evveli Babi'l Cihad hatta ahir Kitabi'l-Muhtasar Babi'l-Müdebber* isminde, 2007 yılında yapılmış master çalışmasında, *el-Muhtasar*'ın Kahire ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi 1078 nüshaları karşılaştırılarak, başlıkta geçen konuların arasında yer alan bölümlerin tahkiki yapılmıştır.

¹ Bkz. Ebu Yakub el-Büveytî, *Muhtasaru'l-Büveytî*, Tahkik ve Ta'lik: Ali Muhyiddin el-Karadaği, Daru'l-Minhac, Cidde 2015, s. 45-48.

²Bkz.

<http://www.islamfeqh.com/Kshaf/List/ViewRasaelDetails.aspx?RasaelID=907>, Tarih: 05.08.2014, Saat: 15:07, ayrıca bkz. Ahmed el-Shamsy, "The First Shâfi'i: The Traditionalist Legal Thought Of Abu Ya'qub Al-Buwaytî (D.231/846)", *Islamic Law and Society*, 313.

E. Büveytî ve *el-Muhtasar*'ı İle İlgili Kaynaklarda Geçen Bazı Hatalı Bilgiler

Ebu Yakub el-Büveytî ve önemli eserinden söz eden, Türkçe ve Arapça yazılı bazı kaynakların, hatalı veya eksik bazı değerlendirmelerde buldukları görülmektedir:

1- "Büveytî" ve *el-Muhtasar*'ı Hakkında Kaynaklarda Geçen Bazı Hatalı Bilgiler

- İmam Şâfiî'nin *el-Üm* isimli eserinin birinci cildinin yapılan bir tercümesinde, Ebu Yakub el-Büveytî'nin isminin geçtiğini görebildiğimiz tüm yerlerde, "el-Büveytî" ismi "el-Butî" şeklinde, yanlış olarak tercüme edilmiştir.¹

- Muvaffakuddin b. Osman'a ait, *Murşidu'z-zuovâr ilâ kubûri'l-ibrâr* isimli eserde, el-Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ının, Şâfiî öğrencileri tarafından onun mezhebine dair yazılan ilk eser olduğu kaydedilmektedir.² Oysa *Muhtasaru'l-Büveytî*, tarih itibariyle *Muhtasaru'l-Müzenî*'den daha önce hazırlanmış olup, ondan farklı olarak İmam Şâfiî'ye sunulmuştur.³ Nitekim, İbn Salah olarak meşhur olan eş-Şehrezûri, *Tabakatu'l-fukahai's-Şâfiyye* isimli eserinde, *Muhtasaru'l-Büveytî* hakkında şunları kaydetmektedir:

صَنَّفَ أَبُو يَعْقُوبَ الْبُؤَيْتِيُّ هَذَا الْكُتَابَ، وَقَرَأَهُ عَلَيَّ الشَّافِعِيُّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - بِحَضْرَةِ الرَّبِيعِ بْنِ سَلِيمَانَ - رَحِمَهُمَا اللَّهُ - فَحَصَلَ سَمَاعًا لِلرَّبِيعِ، وَ أَخْبَرْنَا بِهِ عَنِ الشَّافِعِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ⁴

¹ Bkz. İmam Şâfiî, *el-Umm (Şâfiî Fıkıh Külliyyatı)*, Tercüme: Musa Özdemir, Buruc Yayınları, İstanbul 2011, s. 21-25.

² Muvaffakuddin b. Osman, Kahire 1995, I, 508; ayrıca bkz. Şükrü Özen, "Müzenî", *DİA*, XXXII, 248. *Murşidu'z-zuovvar ilâ kuburî'l-ibrâr (el-Musemma ed-Durru'l munazzam fi ziyareti'l-cebeli'l-Mukattam)*,

³ Müzenî *el-Muhtasar*'ı için, "eş-Şâfiî yetmiş olsaydı, muhakkak ki bu *Muhtasar*'ı benden dinlerdi" demektedir. Bkz. Beyhâki, *Menâkibu's-Şâfiî*, Tahkik: Seyyid Ahmed Sakr, Kahire, 1970, II, 346.

⁴ Bkz. Takiyuddin eş-Şehrezûri (İbn Salah), *Tabakatu'l-fukahai's-Şâfiyye*, Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1996, II, 684.

Yukarıda, İbn Salah'ın kaydettiği rivayete göre, *Muhtasaru'l-Büveytî*'nin, İmam Şâfiî'nin vefatından önce, kendisine sunulduğu görülmektedir. Dolayısıyla *Muhtasaru'l-Büveytî*, en geç, İmam Şâfiî'nin vefat ettiği hicri 204 yılında tamamlanmış olmalıdır. "Muhtasaru'l-Müzeni" ise, İmam Şâfiî'den sonraki bir zamanda hazırlanmıştır. El-Müzeni'nin; "Eş-Şâfiî bu kitabın (*Muhtasaru'l-Müzeni*) telifine yetişseydi muhakkak onu benden işitirdi" demesi de bunu göstermektedir.¹

Yine Muvaffakuddin b. Osman (615 h.), *Murşidu'z-zuovâr ilâ kubûri'l-ibrâr* isimli eserinde el-Büveytî'den rivayette bulunan öğrencilerini, el-Büveytî'nin kendilerinden rivayette bulunduğu, onlardan hadis rivayet ettiği kişiler olarak, kaydetmektedir.² Ayrıca bu eserde, el-Müzeni'den, Şâfiî mezhebinin yolunu, fetva ve nakillerini en iyi bilen kişi olarak söz edilmesi ve onun nakillerinin diğer tüm nakillerden mukaddem olduğunun kaydedilmesinin³ de, temellendirilmeye muhtaç olduğunu söylemek isteriz. Zira, gerçekte Şâfiî mezhebinde er-Rebî' b. Süleyman el-Muradi'nin nakilleri daha üstün tutulmaktadır.⁴

¹ Bkz. Beyhâki, *Menâkibu's-Şâfiî*, Tahkik: Seyyid Ahmed Sakr, Kahire, 1970, II, 346. Ayrıca bkz. Muvaffakuddin b. Osman, *Murşidu'z-zuovâr ilâ kubûri'l-ibrâr (el-Musemma ed-Durru'l-munazzam fi ziyareti'l-cebeli'l-Mukattam)*, ed-Daru'l-Misriyye el-Lubnaniyye, Kahire 1995, I, 508.

² *Murşidu'z-zuovâr* isimli eserde, Büveytî'nin, İmam Şâfiî ve İbn Vehbden dinlediği (semai) ve bir cemaatten (insandan) rivayette bulunduğu, bunlardan bazılarının ise ("reva 'an cemaatin minhum Ebu İsa Et-Tirmizi..."), Ebu İsa et-Tirmizi, İbrahim İshak b. el Havli, Kasım b. el-Muğire e-Cevheri, Ahmed b. Mansur er-Remadi ve diğer başkaları" olduğunu ifade edilmiştir. Bkz. Muvaffakuddin b. Osman, *Murşidu'z-zuovâr ilâ kubûri'l-ibrâr*, Tahkik: Muhammed Fethi Ebubekir, Kahire 1995, I, 443). Oysa, Ebu İsa et-Tirmizi, Kasım b. el-Muğire el-Cevheri ve Ahmed b. Mansur er-Remâdi gibi isimler, **Büveytî'den rivayette bulunmuşlardır**. Bkz. Arslan, Adem, *Şâfiî Mezhebinin Oluşum Sürecinde el-Büveytî ve el-Muhtasar İsimli Eseri*, s. 44-51.

³ Muvaffakuddin b. Osman, *Murşidu'z-zuovâr ilâ kubûri'l-ibrâr*, Tahkik: Muhammed Fethi Ebubekir, Kahire (Daru'l-Misriyye'l-Lubnaniyye), 1995, s. 506.

⁴ Büveytî, rivayet konusunda Rebî' el-Muradi'nin kendisinden daha güçlü olduğunu ifade etmiştir. bkz. Ebu Âsım el-Abadi, *Kitabu Tabakati'l-Fukahâi's-Şâfiîyye*, Leiden 1964, s. 12.

- Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ına haşiye koyan Muhammed Abdulkadir Şahin, *Muhtasaru'l Müzeni fi furui's-Şâfiyye* isimli eserde, Muhtasaru'l-Müzeni ve ona yapılan şerh ve telhisleri açıkladığı bölümde, el-Müzeni'yi, Şâfiî mezhebine dair ilk tasnifte (telif) bulunan kişi olarak zikretmekte ("*huve evvelu men sannefe fi mezhebi's-Şâfiî*") ancak bunun kaynağını göstermemektedir.¹ Yaşca Büveytî'den² küçük olduğu anlaşılan Müzenî'nin, Şâfiî mezhebine dair ilk eser yazan kişi olarak öne sürülmesi temellendirilmeye muhtaçtır.

- Türkçe yazılmış bazı kaynaklar, Büveytî'nin *el-Muhtasar*'ının, Hanefi mezhebinin önde gelen alimlerinden İmam Muhammed'in *el-Mebcut*³ isimli eserinin "konuları" üzerine yazıldığını

¹ Müzenî, *Muhtasaru'l-Müzeni fi furui's-Şâfiyye*, Tahkik: Muhammed Abdulkadir Şahin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, s. 4; Ancak, 175 doğumlu el-Müzenî'nin, el-Muhtasar'ının, "Murşidu'z-zuvvâr" isimli eserde geçtiğinin doğru olduğunu var sayarak, Şâfiî mezhebine dair ilk yazılan eser olarak Muhtasaru'l-Müzeni'yi kabul etsek bile, Muhtasaru'l-Müzeni'nin 20 yılda yazılmış olduğu bilgisini de göz önüne aldığımızda (bkz. Bkz. Beyhaki, *Menâkibu's-Şâfiî*, Tahkik: Seyyid Ahmed Sakr, Kahire, 1970, II, 349; Bkz. Şükrü Özen, "Müzenî", *DİA*, XXXII, 248) Muhtasaru'l-Müzeni'nin hazırlanmasının Muhtasaru'l-Büveytî'den daha erken olamayacağı kendiliğinden ortaya çıkar. Zira hicri 175 doğumlu el-Müzenî'nin eserini, farzı muhal 10 yaşında yazmaya başlamış olduğunu söylesek bile, 20 yıl boyunca hazırlığı süren eserin, İmam Şâfiî'den sonra, yani hicri 205 yılında tamamlanacağı mantığı kendiliğinden ortaya çıkar.

² Büveytî'nin doğum tarihi kaynaklarda geçmese de, Büveytî bir yerde Müzenî'den söz ederken "*kane sabiyyen, da'ifen*" veya "*kane sabiyyen, sağıren, da'ifen*" şeklinde bir ibare kullanmasından, Büveytî'nin daha büyük olduğunu ve Müzenî'nin doğum tarihi olan hicri 175 yılından önce doğmuş olduğunu anlamaktayız. Büveytî'nin kullandığı ibare için bkz. el-Beyhaki, *Menâkibu's-Şâfiî*, Tahkik: Seyyid Ahmed Sakr, Kahire, 1970, II, 347.

³ Ebu Hanife'nin önde gelen talebelerinden ve Hanefi mezhebinin ana kaynaklarının tedvininde en önemli rolü oynayan Ebu Abdullah Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybani (132-189 h/749-805 m)'nin ilk ve en hacimli eseri olan ve *el-Mebcut* olarak da isimlendirilen *el-Asl*'da, Ebu Hanife'nin görüşleri esas alınmış, Ebu Yusuf ve Şeybani'nin muhalif görüşlerine de yer verilmiştir. Eserde çok az meselede delil zikredilmiştir. Ayrıca Şeybani'nin talebelerinin yaptığı rivayetlerin en önemlisi Ebu Süleyman el-Cüzcânî'ye ait rivayetlerdir. Bkz. Ahmed Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, TDV, Ankara 2006, s. 15.

kaydetmektedir.¹ Oysa *el-Muhtasaru'l-Büveytî*, İmam Şâfiî'nin sözlerinin kısaltılmasıdır. *el-Muhtasar'* da daha çok *el-Üm'* deki konular vardır, muhtemelen bu çıkarım Ebu Âsım el-Abbadi'nin *Tabakatı'*nda geçen "*fi gayeti'l-husn alâ nazmi ebvabi'l-Mebsût*"² ibaresinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanmıştır.³ Bu ibarede *el-Mebsut'*un Muhammed eş-Şeybanî'ye mi ait olduğu yoksa İmam Şâfiî'nin kendi hafızasından yazdığı rivayet edilen *el-Mebsut*⁴ isimli eserinin mi olduğu geçmemektedir. Biz, el-Büveytî'nin İmam Şâfiî'nin ders halkası ve ilim meclisini, İmam Şâfiî'den hemen sonra yönetmiş olması nedeniyle⁵, Büveytî'nin eseriyle ilgili, Abbadi ve sonraki diğer başka eserlerde geçen *el-Mebsut'*un, İmam Şâfiî'ye ait *el-Mebsut*

¹ Bkz. İhsan Apak, *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, İstanbul, ty., III, 334.

² Ebu Asım el-Abbâdi, *Kitabu tabakatu'l-fukahai's-Şâfiîyye*, Leiden 1964, s. 8.; ayrıca bkz. El-İsnevi, *Tabakatu's-Şâfiîyye*, Tahkik: Abdullah Ebi'l-Cubur, Riyad (Daru'l-ülüm Basımı) 1981, I, (eserin dipnotuna bkz.) 21.

³ " 'alâ nazmi ebvabi'l-Mebsût" ibaresinden, el-Muhtasar'ın el-Mebsut'un "konularını" değil, "konularının tertibini" esas aldığını anlamak daha doğru olmalıdır.

⁴ Beyhâkî'ye ait *Menâkibu's-Şâfiî* isimli eserde, Rebi El-Muradi'nin, İmam Şâfiî'nin "el-Mebsut" isimli kitabını hafızasından telif ettiğini ve bunu telif ederken yanında hiçbir kitabın bulunmadığını söylediği kaydedilmektedir. Bkz. Beyhâkî, *Menâkibu's-Şâfiî*, Tahkik: Seyyid Ahmed Sakr, Kahire 1970, I, 242. İbn Nedim'e ait *el-Fihrist'*te, Zaferanî'nin İmam Şâfiî'den "el-Mebsut"u rivayet ettiği zikredilmektedir. Bkz. İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist*, Tahkik: Rıza Teceddüd, yy.ty., 265. Esasen, İbnu'n-Nedim, Rebi'nin Mısır'da İmam Şâfiî'den rivayet ettiklerine de (el-Üm), "Mebsut" ismini vermektedir. Bkz. İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist*, s. 264; Ebu Zehra, *İmam Şâfiî*, Terc. Osman Keskiöğlü, DİB yayınları, Ankara 1969, s. 146.

Ayrıca Muhammed Ebu Zehra, *Keşfuz-zunûn'*da, İmam Şâfiî'nin kadim kavillerini içeren "el-Hucce" isimli eseri ile *el-Fihrist'*te İmam Şâfiî'ye izafe edilen "el-Mebsut" isimli eserin aynı olduğunun anlaşıldığını kaydeder. Bkz. Ebu Zehra, *İmam Şâfiî*, s. 144-146.

⁵ Bkz. Ebu Bekr Abdullah b. Zübeyr el-Hümeidi (ö. 219) , *el-Müsned*, Tahk: Habibür'rahman el-A'zamî, Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrut 1988 m./1409 h., I (Muhakkikin Önsözü), 7; Bkz. Tacuddin Sübkî, *Tabakatu's-Şâfiîyyeti'l-kübrâ*, Tahkik: Abdulfettah Muhammed el-Hulv-Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, Daru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, Kahire 1964, II, 163-164.

olduğu kanaatindeyiz. *el-Mebсут*'tan İmam Muhammed'in eserinin anlaşılması olmasının temellendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.¹

2- *el-Muhtasar*'ın Müellifinin Kimliğine Yönelik Kaynaklarda Geçen Bazı Hatalı veya Farklı Bilgiler

Muhtasaru'l-Büveytî'yi, Ebu Yakub el-Büveytî'nin kendisi telif etmesine rağmen, bazı müellifler tarafından bu eser, İmam Şâfiî'nin telif ettiği eserler arasında zikredilmektedir.

Suyutî, *Hüsni'l-muhâdara* isimli eserinde; İmam Şâfiî'nin Mısır'da yeni kitaplarını tasnif ettiğini, bunlar arasında *el-Üm*, *el-Emali*, *el-Kübra*, *İmlau's-Sağir*, *Muhtasaru'l-Büveytî*, *Muhtasaru'l-Müzeni*, *Muhtasaru'r-Rebi'*, *er-Risâle ve es-Sünen* isimli eserlerinin bulunduğunu söylemektedir. Suyutî'nin burada telifleri İmam Şâfiî'ye dayandırması, mecaz anlamda olmalıdır. Yine **en-Nevevî**'nin *Ravdatu't-talibin* isimli eserinin Muhakkike ait mukaddimesinde de, *بإذن من كتب المذهب و بيان المعتمد منها* şeklinde başlığın altında, İmam Şâfiî'nin Mısır'daki kitapları (cedid) arasında Büveytî ve Müzenî'nin eserlerinin de olduğu şu şekilde;

اعلم ان كتب الإمام الشافعي رحمه الله تعالى التي صنفها في الفقه اربعة : الأم - الاملاء - البويطي و مختصر المزني

zikredilmektedir.² Muhakkikin Büveytî ve Müzenî'nin eserlerini İmam Şâfiî'ye dayandırmış olmasının nedenini tam olarak

¹ Büveytî'nin eserinin Şeybanî'ye ait *el-Mebсут* olması ihtimalini de şöyle açıklamak mümkündür: Şeybanî'nin ilk ve en hacimli eseri *el-Mebсут*'ta, Ebu Hanife'nin görüşleri esas alınmış, Ebu Yusuf ve Şeybanî'nin muhalif görüşlerine de yer verilmiştir. Eserde, çok az meselede delil zikredilmiştir (bkz. Ahmed Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, s. 16) Büveytî de, *Muhtasar*'ında İmam Şâfiî'nin görüşlerini esas almış, kendi görüşleri ile Rebi b. Süleyman el-Muradî'nin de fikirlerini sunmuştur. Eserinde her yönüyle delil sunulmadığı için eserin yarı müdellel olduğu söylenebilir.

² en-Nevevî, *Ravdatu't-talibîn*, Tahkik eş-Şeyh Adil Ahmed Abdilmevcud ile eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz, Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, ty, yy., I-VIII, 1, (Muhakkikin önsözü), 12.

bilemiyoruz, şayet mecazi ifade kastedilmemişse, burada da bir hatanın olduğunu söylememiz mümkündür.

Sonuç

İmam Şâfiî'nin vefatından hemen sonra, onun ders halkasının başına geçen Ebu Yakub Yusuf b. Yahya el-Büveytî'nin, hak ettiği konumuna rağmen, dünya çapında çok az sayıda müstakil çalışmalara konu edinildiği görülür. Ülkemizde ise, bazı araştırmacılar tarafından dahi, yeterince tanınmadığı "el-Büveytî" isminin "el-Butî" olarak tercüme edilmesinden de anlaşılmaktadır. Bunun yanında türünün ilk örneklerinden belki de ilki denebilecek el-Muhtasar'ı, 2014 yılına kadar yazma nüshalar halinde olduğundan yeterince tanınmamaktadır.

Çalışmamızda, Büveytî ve eseri hakkında, Katip Çelebi'ye ait *Keşfu'z-zunûn*, el-Bağdadi'ye ait *Hediyetu'l-ârifin* ve Kehhale'nin *Mucemu'l-müellifin*'de yer verdiği *en-Nüzhetü'z-zehiyye* isimli nahiv eserinin Büveytî'ye aidiyetinde, bir karışıklığın meydana gelmiş olduğu, dolayısıyla bu eserin Büveytî'ye aidiyetine ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, Muvaffakuddin b. Osman'a ait, *Murşidu'z-zuovâr ilâ kubûri'l-ibrâr* isimli eserde geçen Büveytî ve eseri ile ilgili bir kısım bilgilerin hatalı olduğu, el-Üm'mün birinci cildinin yapılan tercümesinde "Büveytî" isminin bir çok yerde yanlış kullanıldığı, Suyûtî'nin *Hüsni'l-muhâdara* isimli eseri, Nevevî'ye ait *Ravdatu't-talibîn* isimli eserdeki, Daru'l-kutubi'l-ilmiyye basımında yer alan muhakiklerin yaptığı bir takım açıklamaların, ve diğer bazı kitaplarda, Büveytî ile ilgili geçen birtakım bilgilerin, daha doğru değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.